

KUKAVICA - PTICA, KI KLIČE SVOJE IME

Živali v prisposodobah

JANEZ KEBER

Povzetek

Kukavica je poleg lastovke in štokrlje znana kot ptica selivka, ki s svojim prihodom, zlasti pa z oglašanjem oznanja, da je nastopila pomlad. Glede na to, da je kukavica poimenovana po oglašanju z glasom kuku, je rečeno tudi "ptica, ki kliče svoje ime". Kukavičjemu oglašanju se pripisuje še preroški pomen, ki je v nekaterih deželah zelo razčlenjen. V zvezi s temi dejstvi so v slovenščini in drugih jezikih nastali zanimivi izrazi in frazeologemi.

The animals in allegory - the cuckoo

Together with swallows and storks the cuckoo is known as the bird of passage announcing the arrival of spring with its' return and specially with its calling. As the cuckoo is named by the specific call "cuckoo" we call it also "the bird calling its name". A prophetic meaning is attributed to the cuckoo's call, in some countries very heterogeneous one. Through these facts, in Slovene and in other languages very interesting expressions and phraseologems have originated.

Poleg lastovke in štokrlje ¹ tretja znanilka pomladi kukavica je znana po značilnem oglašanju, tj. kukanju, po katerem je dobila tudi ime.² Glede na to je zanimiv nemški frazeologem *ich will nicht der Kuckuck sein, der immer seinen Namen ruft* (dobesedno: Nočem biti kukavica, ki vedno kliče svoje ime.) v pomenu »nočem se sam hvaliti«. Nemški frazeologem podpira tudi kašubska ugotovitev *Kukav'ica swoje m'ono volla* (tj. Kukavica svoje ime kliče.). Sicer pa prvo pomladansko kukanje pomeni po ljudskem verovanju obet bogastva za tistega, ki jo sliši in ima v žepu kaj denarja. To dandanes velja ali je veljalo pri nas predvsem v kmečkem okolju, nekdanj in v nekaterih deželah pa je prvo pomladansko kukanje lahko pomenilo še mnogokaj drugega.³

Zaradi podtikanja svojih jajc v tuja gnezda in s tem zvrčanja skrbi za mladiče drugim pticam kukavica ni posebno priljubljena pri ljudeh. V zvezi s tem lahko kukavica pomeni tudi »tuj, nezakonski otrok (v družini)«, npr.: Prvi sosed je po poklicu dninar; ima ženo in otroka, ki mu ga je znesla v gnezdo tuja kukavica, ko je on preobračal rjavo zemljo tujih vinogradov (L. Kuhar, Od Kotelj do Belih vod, 1945, 42). In to je mati (tj. Ana Jelovškova) njegovih dveh otrok, če šteje za svojo tudi ono kukavico, ki je prišla bogve od kod v njegovo razdrapano gnezdo (A. Slodnjak, Neiztrohnjeno srce, 1956, 574). Glej, rodbina - mož in žena, živeča v sreči, zadovoljstvu, v miru drug ob drugem in drug drugemu. A nekega dne se prikrade kukavica v to srečno družinsko gnezdece (F. Ksaver Meško, Kam plovemo, 1927, 66). Podobno lahko pridevnik *kúkavičji* pomeni »tuj, nezakonski«⁴, izraz *kúkavičje jájce* pa »problem, stvar, s katero kdo zvijačno obremeni drugega«, npr.: Mihael Iskra z dvema svojih paglavcev! Starejši mu je res podoben... mlajši je brez dvoma *kúkavičje jájce*... Slišal sem, da je bila mati ptičica (A. Kraigher, Kontrolor Škrobar,

1914, I, 184). Zato so tudi govorili o njej, da je *kukavičja* in celo sam Domin je včasih ni prav mogel priznati za svojo (Stele-Urban, *Živi bič*, 1932, 77). Tu bi omenil zbirko novel P. Zidarja z naslovom *Kukavičji Mihec*, v katerem pisatelj opisuje tujega, nezakonskega otroka in njegove težave v življenju. Po novelah je bila posneta televizijska nadaljevanka z enakim naslovom. Na dejstvu, da kukavica ne dela svojega gnezda, da bi v njih vzgojila svoj zarod, temelji kašubski izraz *kukovče gn'azda* (tj. kukavičja gnezda) v pomenu »nerodovitna polja«.

V angleščini poimenovanje za kukavico - *cuckoo* - pomeni v slengu »bedak, zijalo«, v amerškem slengu pa pridevnik *cuckoo* poleg »kukavičji« tudi »nor, neumen, trapast«⁵, v španščini *il cuclillo* »kukavica; slepar, lopov«, v italijanščini *il cucco* »kukavica; ljubljeneček«, *vecchio cucco* »otročji stavec«, medtem ko je kašubsko *kukočka* šaljiv izraz za »dekle«. Kašubi poznajo legendo, po kateri je bila *kukavica* nekdanja ženska. Nekoč je šel gospod Jezus s svetim Petrom po cesti. Neka židinja ju vidi in misli, da bosta prišla k njej. Ona jima ne namerava ničesar dati, zato se skriva za omaro; nato kima z glavo otrokom govoreč: kuku, kuku! Ko je tako govorila, se je spremenila v kukavico in poletela skozi okno.⁶ V koroškem obirskem narečju *kúkelca* pomeni tudi »neumen, nemočen, usmiljenja vreden človek; nemočno bitje«. V češkem jeziku je *kukačka* v prenesenem pomenu sramotilno »ženska, ki uničuje tujo družino s tem, da ne skrbi za svoje otroke« in »nezakonski otrok, pripeljan v družino«, dalje ljubkovalno »deklita ali otrok sploh«.

V zvezi s pomladjo je npr. bolgarski narečni frazeologem *da ne dočakaš kukuvica* v pomenu »namenjeno je, da kmalu umreš, še preden nastopi pomlad«. Pomensko mu ustreza nemški frazeologem *der hört den Kuckuck nicht mehr rufen* (tj. ta ne bo več slišal kukanja kukavice), po sestavi pa kašubski frazeologem *n'e dočekac s/a... n'e doždac s/a kukovk'i* (tj. ne dočakati kukavice) »ne dočakati pomladi«. Na kukanje kukavice se nadalje nanaša bolgarski narečni ironični frazeologem *tih kato kukuvica* v pomenu »kdor pogosto dviga hrup, je zelo glasen«. Usodno povezanost z dolžino človeškega življenja oziroma smrtjo, ki naj bi ju po slovenskem ljudskem verovanju napovedovalo kukanje kukavice, nakazujejo naslednji zgledi:

Na svojih poteh se je pogovarjala z brstečim zelenjem, z gozdnimi ptiči, s katerimi je tekmovala v prešernosti, se primerjala s cvetočimi rožnatimi glavicami in vselej obstala ob *petju kukavice, ki je izpevala leta življenja* (M. Krvina, Breme resnice, 1979, 40).

»Še dobro vem, na Dolgi njivi sem z rjavo kobilo vlačil, ko sem kukavico samo enkrat zakukati slišal. Ona pa je doma bolna ležala in prec sem djal: slabo znamenje, in res je osemindeset ur potlej umrla«, pripoveduje krčmar (J. Jurčič, Verban Smukova ženitev, SG 1865, 198).

Kdo bi delal, če mu kukavica kuka okrog oglja (I. Tavčar, V Zali, LZ 1894, 714)!

Zdaj vprašaj prebujeni log,
kaj let ti je namenil Bog,
brž kukavica odgovor ti da.
dovolj bi jih bilo za dva,
tak naglo šteje leta (O. Župančič, Samogovori, 1908, 34-34).

Hej, tristo let, veselih let
nam *kukavica kuka spet* (J. Murn, Nejevolja, ZD I, 1964, 175).

Kukanje kukavice je pesniško lepo uporabil O. Župančič v Veroniki Deseniški (Dela 3, 1936, 97-98, 100, 101):

A pusti Savo in cesto: Sava teče,
kot hoče Bog, in cesta, kot ljudje.

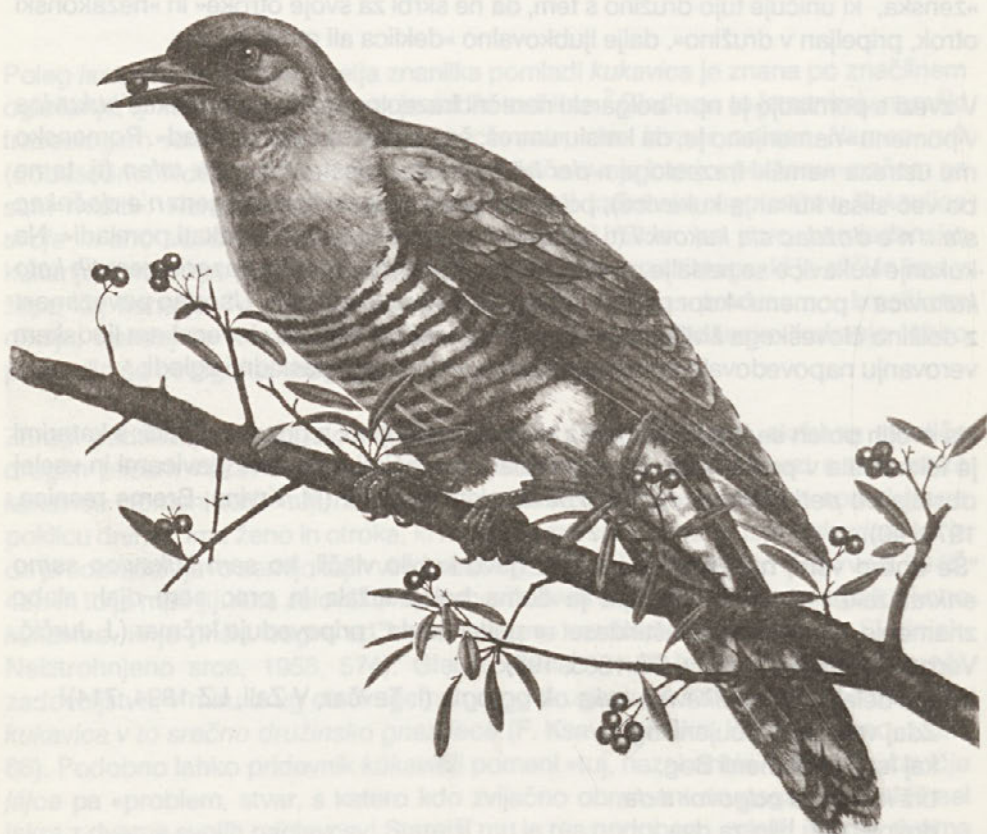
A *moja kukavica tukaj kuka*,
kot hočem jaz: *kuku!*

Brigita ne sme še *kukavice slišati* - moram pospraviti, preden pride.

Geta:

Ljubezen je vijolica: zaman
se hoče skriti, ko jo vonj izdaja.

Medve z Veroniko pa veva že,
kaj kuka kukavica.

Dejstvo, da *kukavica* prevale skrb za svoj zarod na druge, je omogočilo nastanek negativnih pomenov njenega naziva v nemščini. Tako nemško *Kuckuck* pomeni tudi »rubežni pečat«, npr. *den Kuckuck aufkleben* (tj. nalepiti kukavico) »zarubiti«, in »hudič, vrag«, npr. *zum Kuckuck!* »k vragu (s tem)!«, *hol's der Kuckuck!* »vrag ga vzemi«, *zum Kuckuck wünschen* »poslati k vragu«, *zum Kuckuck mit dir* »pojdi k vragu, naj te vrag pocitra«, *weiss der Kuckuck* »sam hudič ve«. Zadnji frazeologem izvira iz leta 1700 in temelji na nekdanjem ljudskem verovanju, da ima kukavica preroški dar (Glej Küpper, Wörterbuch der deutschen Umgangssprache, 467!). Na pomen »hudič, vrag« se navezuje tudi nemški frazeologem *zum Kuckuck gehen* (tj. iti h kukavici, torej k hudiču!) v pomenu »izgubiti; pokvariti; biti uničen«. Motivno spada sem tudi nemška pogovorna primera *dankbar wie ein Kuckuck sein* (tj. biti hvaležen kot kukavica) »biti zelo nehvaležen«. Ta se nanaša na kukavičje mladiče, ki so izvaljeni v tujem gnezdu, a iz njega izrinejo manjše domače mladiče.

Na negativni motivaciji temeljijo še naslednji nemški frazeologemi: starinsko *den Kuckuck singen lehren* (tj. kukavico peti učiti) v pomenu »napeljati koga, da prelomi zakonsko zvestobo«, *Kuckuck unter Nachtigallen* (tj. kukavica med slavci) »laik med strokovnjaki« in *Kuckuck sein* (tj. biti kukavica) »biti pijan«. Zadnji frazeologem temelji na glasovnem posnemanju kolcanja in bruhanja pijancev. Podobno je v kašubščini, kjer glagol *kukac* poleg »kukati« pomeni tudi »biti pijan«. Če je kukavica glede na petje v primerjavi s slavcem laik proti strokovnjaku, pa je *smrdokavra*⁸ - nemško *der Kuckucks knecht* (dobesedno!) »hlapec kukavice«. Kukanje kukavice tudi ne razveseljuje Angležev, saj angleški glagol *cuckoo* poleg »kukati« pomeni še »monotono ponavljati, zmerom isto gosti«. Podobno je v hrvaškem ali srbskem jeziku, kjer primera *kukati kao sinja kukavica* pomeni »cviliti, močno jokati«, izraz *sinja kukavica* »nesrečna, uboga in strahopetna oseba«, *kukavica* »revica, nesrečnica« in »strahopetec«, *kukati* pa »kukati« in »tarnati, tožiti«.⁹

Prijetnejši vtis vzbuja glagol *kukac* Kašubom, katerim razen že omenjenega pomeni »gruliti (o zaljubljenicah)«. Iz nekdanjih slovenskih običajev pa izhaja slovenski frazeologem *izpustiti kukavico*, katerega pomen je razviden iz naslednjega odlomka: V Št. Juriju ob Taboru v Savinjski dolini je orglavec pri polnočnici *izpusti! kukavico*. Orglavec je v mali terci srednje lege z registrom flavte dvanajstkrat posnel. Tako je *kukavico izpuščal* do leta 1892 (V. Möderndorfer, Verovanja, uvere, običaji Slovencev II, Prazniki, 89, 674).¹⁰

Zaradi neobičajnega odnosa do svojih potomcev, kukavica ni v dobrih odnosih z drugimi pticami, saj so mladiči teh pogosto žrtve kukavičjega mladiča. Na tem dejstvu verjetno temelji ruski frazeologem *promenjat', smenjat' /menjat' kukušku na jastreba* (dobesedno: zamenjati/menjati kukavico za kragulja) v pomenu »spremeniti/menjati zlo za večje zlo; priti s konja na osla«, v hrvaščini ali srbsčini *promijeniti čorava konja za slijepoga*. Zamenjavo kukavice s kraguljem podpira kašubsko verovanje: *Kukavica tako dolgo kuka, da zagleda prvo kopico sena, potem pa se spremeni v kragulja, ki krade kure, a njen glas preide v zategio rrr.*¹¹

Glede na poimenovanja, a tudi verovanja pri nekaterih narodih, se kukavica postavlja v poseben odnos z drugo zanimivo ptico selivko - *smrdokavro*¹². Tako se poleg običajnih nazivov za smrdokavro - srbsko *grebeđed*, hrvaško *pupavac*, *božjak*, *futač* itd. pojavljajo narečno *kukavic* (ARj. V, 756), *kukavičji* ali *kukavički konjic*; poljsko *kukułka żydowska* (dobesedno: židovska kukavica); nemško *Kuckucksknecht* (tj. kukavičji hlapec) in *Kuckucksküster* (tj. kukavičji cerkovnik!) poleg običajnega naziva *Wiedehopf*. Po podobnosti glasu je nastal hrvaški ali srbski izraz *kukavica* »vrsta žabe« (bominator igneus - G. Kolombatović, Pesci 28), dalje ukrajinsko *zozulnička* »caprimulgur europaeus«, po barvi pa ukrajinsko *zozulja*, *zazulja* »ime volu ali kravi temnosivkaste barve«. Po preroškem daru, ki se po ljudskem verovanju pripisuje kukavici in *pikapolonici* (slednja ima v različnih jezikih številna zanimiva poimenovanja) se *pikapolonica* imenuje podobno ali tako kot *kukavica*, npr.: v poljščini narečno *kukułka*, v ukrajiniščini *zazuljka*, v bolgarščini *kukumara* (tj. žalostna, bedna Mara) poleg številnih drugih (*mara*, *nevestica*, *božja kraljica*, *gospodeva momička*, *božija bubalka*, *velidenčja*, *vodvodica*, *lutmara*, *kalinka*, *kaljabubalja*, *putmara giroł*, *daskalčja*).

Kukavica pa se lahko oglasi tudi iz radijskega sprejemnika, saj je to »zvočni signal ljubljanske radijske postaje (zdaj Radia Slovenije)«. Znana je tudi *ura s kukavico* »ura, navadno stenska, ki daje zvočne znake, podobne glasu kukavice«. V francoščini žargonsko *kukavica - coucou* pomeni »žepna ura«, v češčini pa *kukačka* poleg »kukavica« tudi »naprava za bitje ure starega tipa z leseno kukavico z zvokom, ki spominja na kukanje; ura takega tipa«.

V botaniki je *navádna kúkavica* »rastlina s svetlo ali temno vijoličastimi dišečimi cveti, Orchis morio«, *kúkavičja lúčca* »travniška rastlina s svetlo rdečimi cveti v socvetju, Lychnis flos cuculi«, *kukavičnice* »rastline s celorobimi listi in cveti v grozdih ali klasih, Orchidaceae«, *kúkavičnik* »rastlina s črtalastimi listi in z navadno svetlo rdečimi cveti v klasih, Gymnadenia«. Podobno so s kukavico povezani tudi številni botanični izrazi v drugih jezikih. Kot motiv nastanka teh izrazov se običajno navaja dejstvo, da te rastline cvetejo v času, ko se pojavi oziroma se oglašča kukavica, tj. od aprila naprej (Glej npr. P. Bulat, *Kukavica*, Zagreb 1933, 9, in tam navedeno literaturo!).

Po pticah so včasih poimenovana tudi letala, npr. *orel*, *štorklja* ipd. Tako tudi po *kukavici*, in sicer v francoščini: *coucou* v vojaškem žargonu »starinsko letalo«.

Zgoraj povedano v mnogočem podpira simbolika kukavice (Podrobneje glej Rječnik simbola, 330!). Tako je pri nas kukavica simbol **ljubosumja**, še bolj pa simbol **zajedalstva**, ker nese jajca v gnezda drugih ptic. Je najbrž nesposobna, da sama naredi gnezdo, kar pa je lahko tudi znak lenobe. Na to se nanaša kašubska uganka: Katera ptica je to, ki nima gnezda, a je v gnezdu? Odgovor je: *kukavica*.

Kukavica je včasih Herin (Junonin) znak. Zevs je zapeljal Hero *prifrtotajoč k njej in se skrivil v njeno naročje v podobi kukavice, ptice, ki napoveduje pomlad. Po tej legendi bi bila kukavica simbol duha boga, ki ga grom prenaša v zračne vode*,

vode, ki jih predstavlja boginja.

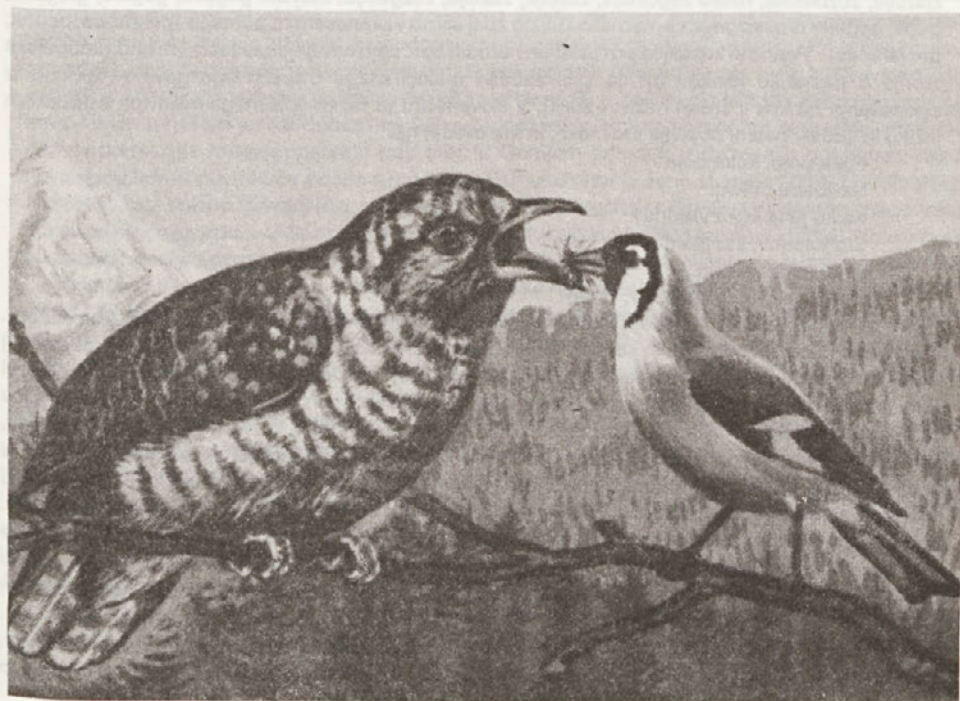
Na Japonskem je kukavica, ki se pojavi ob svitanju, glasnik kraljestva noči: njen jutranji let spremlja umik senc.

Pri sibirskih narodih se sonce in luna prikazujeta kot dve kukavici. Ptica, ki je blizu pomladi in bujenju narave, pomaga šamanu in oživilja mrtve. Pri nekaterih narodih deli pravico.

V vedskem izročilu kukavica simbolizira človeško dušo pred utelesitvijo in po njej. Telo je kot tuje gnezdo, v katero zleti duša.

Po kašubskem verovanju kukavica prezimuje v morju pod vodo (Glej B. Sychta, SGK II, 291!). V tem se precej približuje štorklji, ki po kašubskem verovanju z morja ali iz vode nasploh prinaša otroke.¹³

Po vsem povedanem je mogoče brez težav ugotoviti, da se je *kukavica* s svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi trdno ukoreninila v življenju zlasti kmečkega človeka, kar dokazuje med drugim tudi njena navzočnost v ljudski pesmi¹⁴, običajih ter frazeologiji in simboliki.

OPOMBE

1. Podrobneje o štoklji glej pri Štoklja, o lastovki pa opombo 1 prav tam! Sicer pa ima kukavico že stari grški pisec Hesiod (Dela in dnevi, 486 d.) za preroško ptico, ki ljudem s svojim kukanjem oznanjuje konec neljube zime in napoveduje začetek lepšega in prijetnejšega letnega časa - pomladi - ter jih poziva k obdelovanju zemlje. Tesno povezanost kukavice s pomladjo dokazuje slovenski izraz *kúkavičji mésec* »april«, enako v nemščini *Gauchmonat* »april«, v litavščini *geguzis* »maj«, medtem ko angleško *cuckoo*time (tj. kukavičji čas) pomeni »pomlad«. V Sloveniji se ob Muri spomladi posebno pozdravljajo kukavica kot ptica, ki prinaša toploto. Tako otroci pejejo:

Oj kuku kukovice,
Proč zdaj rokovice!
(Glej SNP IV, 438-439!)

Enako prav tam pozdravljajo tudi prvo lastovico:

Lastovica, topla ptica,
Al' rómena bo pšenica?
(Glej SNP IV, 439!)

2. Poimenovanje *kukavice* po njenem oglašanju z glasom *kuku*, tj. *kukanju*, je značilno za večino evropskih jezikov, npr.: nemško *der Kuckuck*, angleško *the cuckoo*, francosko *le coucou*, latinsko *cuculus*, italijansko *il cucco*, špansko *il cuculillo*, v slovanskih jezikih pa *kukavica* z različnimi *kukačka*, *kukavka*, *kukaška*, *kukelka*, *kukučka*, *kukuvica* itd. Po domnevem oglašanju z glasom *gegu* so v nekaterih jezikih nastala še naslednja poimenovanja za kukavico: češko *žežulka*, *žežule*, narečno *zezule*, *žezula*, *žežulka*, *žežulice*, *zezulka*, *žežulka*; poljsko *gżegzółka*, *żegżółka*, narečno *zazula*, *zozula*, *zezula*, *ziezulka*; ukrajinsko *zozulja*, *zezulja*, *zazulja*, *zovzulja*, *zozuljka*, *zjazulja*, *zozulečka*; rusko *žegozulja*, *zuzulja*, *zazulja*, *zozgucija*; litavsko *geguže*, *gegute*, *gieguže*, *gege*, *gegele*; prusko *geguse*; nemško *Gauch* zdaj samo v prenesenem pomenu »prismoda, bedak; prevaranec«. Prav ime kukavice pri različnih narodih običajno navajajo pristaši t.im. onomatopejske teorije o nastanku jezikov (tj. da prvi začetki artikuliranega človekovega govora izvirajo iz oponašanja zvokov v živi in neživi naravi). V slovenščini se razen splošnega *kúkavica* v otroškem jeziku in ljudski pesmi pojavlja tudi *kúka*, in *kukováča*, npr.

Kuka poje, kuka poje
Na zeleni bukvi;...
Kolkó je ta kuka vredna?
Sto tolerjov, sto tolerjov
Je ta kuka vredna.
(SNP IV, 430, št.7936, Sv. Ema)

Sicer pa je *kukavica*, latinsko *Cuculus canorus*, ptica selivka iz družine kukavic (*Cuculidae*). Razširjena je po Evropi, Aziji in severni Afriki. Poleti živi v naših gozdovih; majhna jajca (okrog 20) odlaga v gnezda majhnih ptic pevk; te s tem, ko hranijo mlade kukavice, izgubijo svojo mladiče, ki jih kukavičji mladič izrine iz gnezda. Njeno jajce je po velikosti in barvi praviloma podobno jajcu tiste vrste, ki ji bo vzgojila mladiča. Je koristna, ker se hrani s črvi, žužki, in, edina med pticami, uničuje dlakave gosenice škodljivcev. Jeseni se seli v Afriko, južno od ekvatorja. Oglašá se s *kukanjem*. To v slovenskem jeziku izražajo naslednji glagoli: *kúkati* (po Cafu tudi v pomenu »biti žalosten, turoben«, prim. pridevnik kukav »žalosten, mračen«, npr. *kukavo vreme*, ter *kukast*, npr. *kukasto gledati*), *kukavičati*, *kukováti*, *kukúcati*, *kukúkati*, *kukúvati*. V zvezi s temi glagoli so še slovensko *skúčati* »stokati, cviliti«, rusko *skučat'* »hlepiti po čem, biti otožen«, hrvaško ali srbsko *skúčiti* »pritiskati koga, utesnjevati«, češko *skučeti* »vpiti«, lotiško *kaukt* »tuliti, kričati« ter hrvaško in srbsko *kukati* »jokati, stokati«, rusko *kukat'* »godrnjati«, staročeško *kukatí* »tožiti, pritoževati se« itd. (Glej F. Bezlaj, ESSJ II, 108, in P. Bulat, *Kukavica*, 26 d.). Posebna kukavica je *medéna kúkavica*, nemško *Honigkuckkuck* (Glej M. Čigale, *Deutsch/Slovenisches Wörterbuch I, A-L*, 789), ki jo po Pleteršniku (I, 393) F. Erjavec imenuje *kážímed* »der Honigkuckkuck (cuculus indicator)«.

3. Glej P. Bulat, nav. delo, 17 d.! Po njem kukavica napoveduje:

a) dobro ali slabo letino, lepo ali grdo vreme, npr.: »Kad kukavica izađe rano, te kuka po crnoj

šumi, onda kažu da će biti zlo (*one godine*) za hajduke; ali kad kukavica kuka po zelenoj šumi, onda su hajduci veseli" (Vuk, Živ. i ob. 225). "Ako kukavica prvi put u godini zakuka na suhu drvu (t.j. koje nije zenuo), bit će gladna godina; ako na zelenu, biće rodna (u Grudi u Dalmaciji - ZbNŽ. VI. 314). "Kad kukavica u polju kuka, bit će slab rod u polju" (Lipovo polje u Lici - ZbNŽ XVI. 153). "Ako kukavica po Petrovem kuka, onda ludstvo nad dražinom skuka", kaže narod u hrvatskom Zagorju (ZbNŽ. XIX. 198). "Kuka li prije Đurđeva, bit će lijepo vrijeme!" (u Valpovu - ZbNŽ. I. 4). I Rusi i Česi vele da, ako kukavica zakuka pred zapad sunca i na zelenu drvetu, - biće dobra godina, ako se pak javi noću i na suhu drvetu, - biće gladna godina. Itd.;

b) lakoto all sitost, srečo all nesrečo na sploh, npr.: "Tko čuje kukavicu izjutra, a da nije ništa jeo, bit će cijele godine gladan i smrdit će mu usta čitave godine" (Lipovo Polje u Lici - ZbNŽ. XVI. 153). U Bugarskoj deca, kad čuju ili ugledaju prvu kukavicu, zapevaju: "Kukavica kuka - na zelena buka; - daj mi, Bože ljeto, - da si kusam mlijeko" (Iliev, op. c. 401). "Kukavica blizu kuka, zlo će se dogoditi." (Ak. Rj. V 756). "Kad rano u jutro zakuka, a ti si na tašće, cijelu ćeš godinu biti nesretan" (Zdenčac - ib.). U tome smislu kažu i Rusi: "Kukuška kukuet, - gore veščuet" "Kukuška natoščak okukuet, - ne k dobru". "Kukuška letaet po derevne, - k požaru" (Dal' II. 550). Itd.;

c) razpoloženje, bolezen ali zdravje, npr.: "Kako je čovek raspoložen kad prvi put čuje kukavicu, takav će biti cele godine" (Milićević, op. c. 98). Naš narod poznaje i "kukavičje (ili: kukavičine) suze" (Otočani, Valpovo). "Kad kukavica pjeva, suze joj - kažu - padaju na grančicu, dočim u Oblaju vele, da joj suze padaju na grane, kada kukajuć plače. Te suze su srebrnasto prelivajuća se jajašca od nekog lepira (ova neustriae), koji ih poreda poput prstena oko grančice... Poljaci takođe veruju da ko je čuje prvi put na tašte, da će biti slab preko cele godine. Ako dugo vremena kuka, te će godine biti raznih bolesti i stoka će crkavati. Tako isto, ako se oglasi podjesen, da nagovešta bolest (Majewski, Kuk. 23). U nekim mestima (isto u Polskoj) kad krava oboli na paši, reče narod da ju je "kukavica zakukala" ("tak kukawka na ni/a zakuka/la" - op. c. 21). Itd.;

č) porod in smrt, npr.: Kao proročica poroda dolazi kukavica srazmerno retko, što je uostalom potpuno u skladu sa narodnom etiologijom o njenom poreklu. Donekle kao da se na neko takvo verovanje o njoj odnosi običaj u nekim krajevima Rusije, da vade koren od "kukavičjega grožđa" (orchis maculata, orchis latifolia) pa ga tope u vodi i daju piti devojci ili momku. Po tome korenu pogađaju, da li će zbabna žena roditi muško ili žensko dete (Afanas'ev, op. c. III. 294). A tako isto nagađaju žene iz njena kukanja, koliko će još imati dece (ib.). Sova, koja je zbog sličnosti glasa sa kukavičinim u našem jeziku dobila ime *kukuvija*, poseduje, prema narodnom verovanju, proročki dar da pretkazuje rođenje, pa zato naš svet (u Gornjem primorju u Dalmaciji) o njoj veli: "Kad kukuvijada komu povri kuće počne pivat "kukuvija!" unda mu je žena zbabina" (ZbNŽ. XXIII. 214). Naprotiv, kao tipično simbolična ptica tuđe i žalosti, naročito u slovenskih naroda, nagovešta kukavica običnije smrt... U Gabrovu u Južnoj Srbiji slušaju kukavičino kukanje i broje. "Koliko puta ko nabroji, onoliko će godina živeti." (Stoilov, op. c. 80). Jednako verovanje nalazimo u Velikorusa i u Malorusa i u tome smislu ruski narod kaže: "Skol'ko raz kukuška natoščak kogo okukuet, stol'ko let žit'." Ili: *Mnogo let (žit') kukuška bab'e nakukovala, da i obmanula*" (Dal' II. 550). Malorusi, kad je čuju, pitaju je: "Zozulja, zakukaj myni: skil'ky god budu žyty?" (Čubynskij, Trudy I. 61; Afanas'ev, op. c. III. 689). Francuzi: "Quants ans j'ai à vivre?" Nemci: "Kuckuck, sag mir recht, wieviel Jahre ich leben soll?" Itd.;

d) zakonsko srečo, npr.: U Malorusa, Čeha i Poljaka pitaju devojke kukavicu za koga će se udati i poznaju po kukanju, koliko će godina još ostati neudate. Čutanje znači da će se udati još te godine (Zibr, Kuk. 29-30)... U Rupčosu u Bugarskoj, kad devojke u proleće čuju kukavicu, prevrnu kamen i, ako je pod njim crv, udaće se za čobana, ako buba - za ribara, ako skakavac - za orača, sama zemlja - za neimara. To isto rade kad ugledaju prvu lastu (Stoilov, op. c. 81). Itd.

4. Privednik *kukavičji* ima lahko še nekatere druge pomene, kot kažejo naslednji zgledi: In res: najezdnik leže jajca kak teden pozneje kakor lesna osa, saj je njegov dom malo više na severu. Menda je zato bolj racionalen, bolj sistematičen, bolj prebrisan in *kukavičji* kakor lesna osa (J. Messner, Ta hiša je moja, pa vendar moja ni, 1976, 127). V hiši so neprestano odmevali hladni, nežnim praprotnim listom podobni zvoki kvarteta ali obupano zavijanje saksofonov, ki so *kukavičje* vpili v noč (L. Durrel-M. Mihelič, Aleksandrijski kvartet I, 1963, 175). Narečni izraz (govor Žirov, Poljanska dolina) *kukavičji sneg* pomeni »sneg, ki zapade, ko že poje kukavica«.

5. Da s kukavico ni dobro imeti opravka, dokazuje bolgarski frazeologem *Kukavica mi e izpila uma* (dobesedno: kukavica mi je izpila pamet) v pomenu »postal sem neumen, ostal sem brez razuma« (se uporablja kot karanje, ko kdo naredi kaj nerazumnega). V tem bolgarskem frazeologemu lahko kukavico zamenjajo čavka »kavka«, patka »raca« in svraka »sraka«. V poljskem jeziku kukavičji klic *kuku* lahko pomeni otroško šaljivo »trpljenje, bolečina, ranica, poškodba, udarec«, frazeologem *miec kuku na muniu* (tj. imeti udarec na umu) »biti omejen na umu, ne biti pri zdravi pameti«.
6. Glej B. Sychta, SGK II, 290!
7. S pijanostjo se v slovenskem ali drugih jezikih povezuje kar precej živali, npr. *krava, lisica, maček, miš, opica, pes, raca, svinja, volk, zmaj* itd.
8. Več o odnosu med kukavico in smrdokavro glej v opombi 12!
9. Pomena izraza *kukavica* »strahopetec« ter glagola *kukati* »tarnati, tožiti« sta značilna za hrvatski in srbski jezik, v srbsščini pa glagol *kukati* pomeni še »hukati, oglašati se s hukanjem (o sovah in čukih)« (Glej V. Brodnjak, Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika, 1992, 244!).
10. Za oponašanje ptic obstajajo ptičje piščalke, med njimi tudi za kukavico, npr. Štajerski lončarji poznajo piščalko v obliki črnilnika, s katero se da oponašati kukavičji klic, zato ji pravijo *kukavica* (Z. Kumer, Slovensko ljudsko izročilo, 1980, 220?). Še bolj znane naprave za oponašanje kukavice pa so ure s kukavico, o katerih pa je že bil govor.
11. Glej B. Sychta, SGK II, 290! Prav tam, 291, najdemo še eno ljudsko verovanje: Kukavica izkuka, koliko let bo kdo živel... čez koliko let se bo poročil...koliko otrok bo imel. P. Bulat (Kukavica, 7) takole pojasnjuje spreminjanje kukavice v krugulja: Jedno spoljašna sličnost, a i sličan let između kukavice i jastreba, a drugo okolnost da manje ptice progone kukavicu radi njene nametljivosti i upadanja u njihova gnezda, potaklo je fantaziju prostoga naroda da on te dve ptice strpa u isti red, pronášavši da se jedna pretvara u drugu, kao što nam to svedoči na pr. verovanje našega naroda u Kupčini, gde se kaže da "kad kukavica prestane kukati, onda postane *kopčičić*"; u Babinoj Gredi: "do Petrova *kukavica*, od Petrova do Đurđeva *kobo*"; oko Slunja: "u ljetu *kuka*, u zimi koke *puka*" (t.j. kao kobac - ZbNŽ. I. 4); itd. Omenja tudi podobne poljske primere.
12. Smrdokáva, strokovno *Upupa epops*, je kot kos velika ptica selivka rjave barve, s črnobelimi progami na krilih, z dolgim tankim kljunom in perjanico, ki jo lahko razprostre ali spusti. Hrani se s črvi, ki jih izkoplje iz zemlje ali tudi iz gnoja. Gnezdi v duplih. Mladiči neprijetno smrdijo. Ta vorj prihaja iz trtične žleze, a izgine, ko odrastejo. Po omenjenem smradu je nastalo tudi več izmed mnogih poimenovanj, ki jih ima *smrdokáva* v slovenskem jeziku: *usrána jérica, smrdojérica, smrdát, smrdéla, smrdúh, smrdovrána, smrdovránka, vdéb, vdód, odáp, búd, bútej, mútec, húbkač, bóžji petelinček*, koroško obirsko *ta usrána kátrca*. Zanimivi so zlasti izimenski izrazi *usrána jérica, ta usrána kátrca* in *smrdojérica* (enak besedotvorni vzorec kot pri *smrdokáva, smrdovrána*!), v katerih sta se sestavini *-jérica* (iz imena *Jerica*) in *katrca* (iz imena *Katarina*) posplošili kot nosilki lastnosti, ki jih vsebujejo prve sestavine - *usrana* in *smrdo-* (prim. glagol *smrdéti!*). Podobna izimenska zloženka je *pikapolónica* (glej zgoraj!). Omenjeno povezovanje kukavice in smrdokavre pa utemeljuje P. Bulat (Kukavica, 6) med drugim takole: U prirodnoj je istoriji interesantna pojava družjenja kukavice sa pupavcem, koji ima prirodni glas sličan njemu. Pupavac se i javlja u isto vreme kad i kukavica; zadržava se najradije u šumovitim predelima i nestaje ga otrpilike u isto vreme kad i kukavice. Te okolnosti izazvale su u mašti prostoga naroda različna nagađanja i tumačenja o međusobnom odnosu tih dveju ptica, a za osnov služila je obično interpretacija njihova međusobno slična glasa, koji se svojim karakterom približava artikularnom čovečjem govoru... I Poljaci interpretuju slično prirodni glas ovih dveju ptica, vezujući ga za glagol *kupić* (=kupiti), koji je glasovno identičan sa našim *kupiti*, i, vele, da kukavica govori: "*Kupie, kupie*", a pupavac joj odgovara: "*Kup, kup, kup!*" (Wisla XII. 388), valjda s aluzijom na veliku opšte poznatu nečistoću u pupavčevu gnezdu... Da smrdokáva ni običajna ptica dokazuje poleg številnih poimenovanj tudi štajerska ljudska pesem (SNP IV, 442): O odebu pojejo otroci, kedar ga v mladem letu zagledajo:

Up, up, odeb,   Vendar vse veš,
Maš zgnušen rep,   Pa nič ne poveš.

Pesem je zapisal D. Trstenjak in je iz Slovenskega Glasnika 1860, I, 77, kjer Trstenjak pristavlja, da je udeb tudi starim Egipčanom veljal za preroka. V udebovem gnezdu se pre kamen najde; če kdo ta kamen dne spečemu pod glavo, mu speči človek razodene vse skrivnosti.

13. Podrobneje o tem glej pri **Štorklja**, deloma tudi še pri **Rak**, **Riba**, **Žaba**!

14. Eno tako pesem sem že omenil (Glej opombo 2!), tu navajam še odlomek iz ljudske pesmi z naslovom **Jezus Izdan** (SNP IV, 465, št. 447, iz begunjske okolice na Gorenjskem):

Kukovca na grmu brinovem
sedi,
Jezus pa pod grmam brinovem
sedi.
Tok je rekva kukovca:
"Kuku, kuku, judje h'di,
Vsaj Jezus pod grmam brinovem
sedi."

Tok je reku Jezus gospod:
"Le merkej, merkej, kukovca ti,
Za kresa boš kukovca,
Po kresu pa te bojo črvi snedli."

Ob pesmi navaja K. Štrekelj (SNP IV, 464-465) pripovedko koroških Slovencev iz Ziljske doline z naslovom **Kukovica**. Ta se glasi:

Judi so jiskali vsmileniga Ježuša vjeti i vmoriti. On pak je šel, i se v čmerčeč (Maurachen, eine Schwammgattung) skrili. Kukovca pa je začela kukovati: "Kuku, kuku, Ježuš se je v čmerčeč skru!" Judi so tedaj prišli s svojimi ojestremi sulicami i so v čmerčeč dregali. Za del tega je čmerčeč tako jamičast. - Ko je Ježuš o veliki noči od smerti vstal, je obljubil pticam, da jih bode s seboj vzel, kadar u nebesa pojde. Vse ptičice so se veselile i radostno sprepivale. Ko je potle u nebesa šel, vse ptičice visoko visoko za njim letô. Najdale i najviše je letel za njim škerjanic (*golibar, Lerche*), tako blizu soncu, da mu že wyteše (*wyteha, peruta, Flügel*) osmodilo. Pa u nebesa jih Ježuš ni pustil, temuč jim je obljubil, da pride k binkoštam po nje. Ptičice so željno binkošti čakale in lepo sprepivale. Prišle so binkošti, pa ni prišel po nje, da bi jih v nebesa vzel, in jim je le rekel, naj do kresa čakajo, h kresu če po-nje priti, ali pak h kresu ne pride, pa ne pride po-nje nikoli več. Ptičice so še čakale in še vedno pele, ker so še upanja imele. Prišel je kres, pa vsmileni Ježuš ni prišel po-nje, in jih ni vzel v nebesa. Sada so one vse žalostne omolknile in s svojim petjam potihnile. Zatadel še do donešnjega dnu ptičice o velikej noči veselo sprepivali začnô in do kresa pojo, ker se v nebesa veselô, po kresu pa žalostno omolknejo in potihnejo. Nesrečna kukovca, ki je s svojim petjam vsmilenega Ježuša Judam izdala, tedaj za štrafo per živim telesu s červičmi zvre.